

แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรัทธา The practice of meditation according to Phramahatherasrisaddha

¹พระมหายงยุทธ ธีรธมโม

Phramaha Yongyut Dhiradhammo

²พระมหาบุญเกิด ปญญาปวุฒิ

Phramaha Boonkerd Panyapawutti

³คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์

Khongsaris Pangthrap

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

⁴พระมหาพิทักษ์ จิตตโสภโณ

Phramaha Pitak Jittasobhano

นักวิชาการอิสระ, Independence Academic

¹Corresponding author E-mail: yongyutpolman@gmail.com

Received: December 2, 2022; **Revised:** December 14, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรัทธาในสมัยสุโขทัย การศึกษาพบว่า แนวการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรัทธานั้นมีความสอดคล้องกับกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น และปรากฏแนวกรรมฐานที่เด่นชัดตามจริยาวัตรของท่านคือ เมตตากรรมฐาน สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีเป้าหมายการปฏิบัติและบำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต

ลักษณะของพระมหาเถรศรีศรัทธาเป็นทั้งพระคามวาสีและอรัญญวาสีที่มุ่งสงเคราะห์ประชาชน ท่านบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและปฏิบัติธรรมควบคู่กัน ขณะเดียวกันได้เที่ยวสั่งสมบารมีเพื่อเป็นปัจจัยแห่งการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต อาจเรียกการ

บำเพ็ญกรรมฐานในสายนี้ว่า “กรรมฐานสายพระโพธิสัตว์” เพราะสายนี้มุ่งบำเพ็ญบารมี ฌาน และวิปัสสนา ไปพร้อมกันนั่นเอง

คำสำคัญ: กรรมฐาน, วิสุทธิมรรค, พระโพธิสัตว์

Abstract

This academic article, the author would like to investigate the practice of meditation of Phramahatherasrisaddha in Sukhothai period. This study found that the practice of meditation according to Phramahatherasrisaddha is consistent with the meditation practice in Buddhist scriptures such as the Tripitaka and the Visuddhimagga. Phramahatherasrisaddha showed distinct meditation way according to his ethics, namely, Metta meditation, Samatha meditation, and Vipassana meditation. Most importantly, he practiced meditation in order to attain Enlightenment as a future Buddha.

The characteristics of the teachings of Phramahatherasrisaddha contains both the elements of the town order and the forest order, both of which aim to help people and practice Dharma concurrently. At the same time, he continued to accumulate merits as the prerequisite for future enlightenment as a Buddha. This way of practice could be called "meditation in the Bodhisattava's way because this way is to practice the perfection, Samatha meditation and Vipassana meditation are practised together.

Key words: Meditation, Visuddhimagga, Bodhisattava

บทนำ

การปฏิบัติกรรมฐานในสังคมไทยนั้นมีหลากหลายรูปแบบ และมีความสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตสืบทอดสู่ปัจจุบัน (ลาอุแบร์. ชิมอน เดอ, 2548, ปรีดี พิศภูมิวิถี, 2561) โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับศรีลังกาเมื่อครั้งสุโขทัย ทำให้คัมภีร์ที่เป็นรากฐานของการปฏิบัติกรรมฐานได้แก่ “วิสุทธิมรรค” ของพระพุทธโฆสาจารย์ ซึ่งมีอิทธิพลอยู่ในลังกาเข้ามามีอิทธิพลอย่างสูงต่อแนวปฏิบัติกรรมฐานของสังคมไทยด้วย ในสมัยนั้น พระสงฆ์ในภูมิภาคนี้ต่างเดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา พระภิกษุไทยได้เข้าอุปสมบทแบบลังกาและกลับเมืองไทยเป็นพระภิกษุสายลังกาวงศ์ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ได้รวมตัวตั้งมั่นอยู่ในดินแดนนครศรีธรรมราช ต่อมาพ่อขุนรามคำแหงนินมัตมาให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรที่สุโขทัย และสถาปนาพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ขึ้นที่นี่ พระภิกษุชุดแรกที่เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่

สุโขทัยนั้นเป็นฝ่ายอริยญวาสี มีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร สร้าง ศรัทธาความเลื่อมใสแก่ประชาชนเป็นอย่างมาก (ภัทรพร สิริกาญจน, 2557)

หนึ่งในรูปแบบที่ปรากฏในสังคมไทยในสมัยสุโขทัยนั้นคือการปฏิบัติตามแนวของ พระมหาเถรศรีศรัทธา ผู้เป็นพระมหาเถระที่ชื่อเสียงและมีอิทธิพลอย่างมาก ประวัติของท่าน ปรากฏอย่างเด่นชัดในศิลาจารึกหลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม)ซึ่งบันทึกไว้ว่าท่านได้เดินทางไปศึกษา พระพุทธศาสนาที่เกาะลังกา (ประเทศศรีลังกา) เป็นเวลานานสิบปี (กรมศิลปากร, 2527) ต่อมา พระมหาเถรศรีศรัทธาได้นำแนวการปฏิบัติกรรมฐานแบบลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่ในกรุงสุโขทัย ในสมัยพญาลิไท (กรมศิลปากร, 2539) สิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งก็คือแนวปฏิบัติกรรมฐานของท่าน ว่ามีแนวทางปฏิบัติอย่างไร ยังเป็นเรื่องที่ต้องศึกษากันต่อไปตามเอกสารหลักฐานต่างๆ ซึ่ง ผู้เขียนจะได้ประมวลมาและร้อยเรียง โดยจะยกประเด็นตั้งแต่ความหมายและประเภทของ กรรมฐาน สภาพแวดล้อมในสมัยสุโขทัย ขาดิกำเนิดของพระมหาเถรศรีศรัทธา แรงจูงใจใน การบวช ร่องรอยการปฏิบัติกรรมฐาน รวมทั้งผลงานของท่านในสมัยนั้นด้วย

ความหมายของคำว่า “กรรมฐาน”

เกี่ยวกับความหมายของคำว่า “กรรมฐาน” นี้ ข้อมูลจากพจนานุกรมและจาก มุมมองของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาให้ความหมายไว้ในหลายแง่มุม ตามที่ปรากฏ คือ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ให้ความหมายของกรรมฐานว่า คือ ที่ตั้งแห่งการงาน หมายถึงอุบายทางใจ 2 ประการ คือ สมถกรรมฐาน เป็นอุบายสงบใจ และ วิปัสสนากรรมฐาน เป็นอุบายเรื่องปัญญา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ขณะที่ Buddhist Dictionary ให้ความหมายว่า “กรรมฐาน (*Kammaṭṭhāna*) แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงาน มีการปฏิบัติสมาธิเป็นต้น เป็นคำที่ใช้ในความหมายของวิชาการทำ สมาธิ ใช้ในความหมายของการฝึกสมาธิ (ภาวนา) ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา แต่ในพระสูตร ใช้คำนี้บ่งถึงกิจกรรมในท้องทุ่ง หรือการประกอบอาชีพ เช่น กลสิกรรม การค้าขาย เป็นต้น (Nyanatiloka, 2007)

ท่านราหุล (Walpola Sri Rahula) วินิจฉัยว่า คำว่า “กรรมฐาน” มาแทนคำ ดังเดิมคือคำว่า “ภาวนา” หมายถึง การเจริญ (culture) หรือการพัฒนา (development) ได้แก่ การเจริญหรือการพัฒนาจิตใจ เมื่อกล่าวให้ถูกต้องตรงตามความหมายจริง ๆ ของศัพท์ การภาวนาทางพระพุทธศาสนาคือการเจริญจิต มีจุดมุ่งหมายเพื่อชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองและสิ่งรบกวนทั้งหลาย (Walpola Sri Rahula, 2009)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า “กรรมฐานคือที่ตั้งแห่งการ งาน อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ อุบายทางใจ วิธีฝึกอบรมจิตใจและเจริญปัญญา นิยม

เขียนว่า “กรรมฐาน” โดยหลักทั่วไป คือ (1) สมถกัมมัฏฐาน กรรมฐานเพื่อการทำจิตใจให้สงบ วิธีฝึกอบรมเจริญจิตใจ (2) วิปัสสนากัมมัฏฐาน กรรมฐานเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง วิธีฝึกอบรมเจริญปัญญา” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554)

ศาสตราจารย์ ดร. ระวี ภาวิไล ให้ความเห็นว่า กรรมฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต หมายความว่าสิ่งที่จิตเข้าไปยึดเหนี่ยว เพื่อให้เกิดวิถีจิตที่พัฒนาไปสู่สภาพที่มีคุณธรรมอันพึงประสงค์ยิ่งขึ้น (ศ. ดร. ระวี ภาวิไล, 2548)

จากข้อมูลดังกล่าวเหล่านี้ สามารถสรุปความหมายของกรรมฐานได้ 3 ความหมาย คือ (1) กรรมฐานคือ สิ่งที่ทำให้จิตยึดเป็นฐานที่มั่นหรือเป็นอารมณ์ (2) กรรมฐานคืองานฝึกจิต และ (3) กรรมฐานคือการพัฒนาจิตใจให้เจริญก้าวหน้า เกิดความสงบและเกิดสติปัญญารู้แจ้ง เห็นจริงตามมา กรรมฐานนี้มีรากเค้ามาจากการทำงานของชาวบ้านที่ใช้แรงงานเพื่อประกอบอาชีพธุระการงาน แต่ในทางพระพุทธศาสนานำคำดังกล่าวมาใช้เป็นงานการพัฒนาจิตใจแทน

ประเภทของกรรมฐาน

แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานนั้นมีหลายวิธี แต่เมื่อจัดประเภทของกรรมฐานในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ในพระไตรปิฎกได้บันทึกเกี่ยวกับกรรมฐานทั้งสองอย่างนี้ไว้ว่า

1) ธรรม 2 อย่าง ที่ควรเจริญยิ่ง คือสมถะและวิปัสสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 14 ข้อ 431 หน้า 490, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

2) เมื่อภิกษุรู้ว่ายังไม่เจริญสมถะและวิปัสสนาก็ควรเจริญ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 14 ข้อ 450 หน้า 503, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

3) สมถะและวิปัสสนาเป็นส่วนแห่งวิชา เป็นทางให้ถึงความสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 18 ข้อ 377 หน้า 453-454, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ส่วนคัมภีร์ชั้นอรรถกถาได้จำแนกกรรมฐานออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) สัพพตถกัมมภูฐาน (สัพพัตถกรรมฐาน) ได้แก่ เมตตา มรณสสติ และอสุภสณฺญา

2) ปาฏิหาริยกัมมภูฐาน (ปาฏิหาริยกรรมฐาน) (อรรถกถาภาษาบาลี สมันตปาสาทิกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิ.อ. เล่ม 1 ข้อ 165 หน้า 454 - 455, วิสุทธิ. เล่ม 1 ข้อ 42 หน้า 105) ได้แก่ กรรมฐานที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำ

กรรมฐานทั้งสองอย่างนี้ ท่านมุ่งอธิบายลักษณะในการนำไปใช้ว่า สัพพัตถกรรมฐานเป็นกรรมฐานที่พึงใช้ในทุกที่ คือ

(1) เมตตา เมตตาใช้แผ่ให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น เพื่อนผู้ปฏิบัติธรรม ชาวบ้าน ผู้เป็นใหญ่ในถิ่นนั้น เทวตา เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นมีจิตอ่อนโยน ไม่ทำร้ายผู้ปฏิบัติ แต่จะช่วยเหลืออบรมสั่งสอนให้ปฏิบัติอยู่เป็นสุขในการปฏิบัติธรรม

(2) อสุภสัจจะ การเจริญอสุภสัจจะคือความจำได้หมายรู้ว่าไม่งามเพื่อไม่ทำให้เกิดตัณหาแม้ในอารมณ์ที่เป็นทิพย์

(3) มรณสติ มรณสติ คือการพิจารณาเกี่ยวกับความตาย เพราะเมื่อบุคคลรู้ว่าจะต้องตายแน่ ย่อมจะละการแสวงหาที่ไม่สมควร เป็นผู้มีความสลดใจ เจริญธรรมสูงขึ้นโดยลำดับ และเป็นผู้มีความประพฤติไม่ย่อหย่อน (วิสุทธิ. ฉบับภาษาบาลี เล่ม 1 ข้อ 42 หน้า 105 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ส่วนปาริหารยกรรมฐาน เป็นกรรมฐานที่สอดคล้องกับอุปัชฌาย์(จรีต) ซึ่งผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องปฏิบัติเป็นประจำอย่างใดอย่างหนึ่งใน 40 วิธีนั้น มีอนุสสติ 10 กสิณ 10 เป็นต้น

อารมณ์ของสมถกรรมฐานทั้งหมดตามที่กล่าวมานี้ มีจุดมุ่งหมายโดยรวมคือเพื่อกำจัดนิวรณ์ซึ่งเป็นตัวปิดกั้นประสิทธิภาพการทำงานของจิต และผลสำเร็จที่ได้จากการเจริญสมถกรรมฐานก็คือเกิดสมาธิในระดับต่าง ๆ ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ฌาน”(รูปฌาน ๔, อรูปฌาน ๔)

ส่วนวิปัสสนากรรมฐาน คืออุบายวิธีเพื่อให้เกิดปัญญาารู้แจ้งเห็นจริง โดยมองเห็นความเป็นอนิจจัง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง ดังคำบาลีว่า “อนิจจาตฺว เสน วิวิธเฑ อากาเรหิ ธมฺเม ปสฺสตีติ วิปัสสนา” (อรรถกถาภาษาบาลี อัญญาสาธินี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (2532), เล่ม 1 ข้อ 181 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) อีกนัยหนึ่งวิปัสสนาก็คือวิธีที่ทำให้เห็นแจ้ง หมายถึงข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตรงตามสภาวะที่เป็นจริงจนถอนตัวออกจากความยึดมั่นถือมั่นและความเห็นผิดทั้งหลายได้

ฉะนั้น สรุปได้ว่า ประเภทของกรรมฐานมีสองอย่างคือ สมถะและวิปัสสนา โดยที่สมถะก่อให้เกิดสมาธิ ส่วนวิปัสสนาคือการอบรมบ่มเพาะปัญญาจนเห็นแจ้งในสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง กรรมฐานทั้งสองนี้เกื้อกูลต่อกันและสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน ถือเป็นรูปแบบของการพัฒนาจิตในพระพุทธศาสนานั้นเอง

ชาติภูมิของพระมหาเถรศรีศรัทธา

บ้านเมืองสมัยสุโขทัยและศรีสัชนาลัยสมัยนั้นได้ปกครองโดยพ่อขุนศรีนาวนำถม กระทั่งพ่อขุนศรีนาวนำถมสิ้นพระชนม์ ต่อมาพวกขอม (ขอมสพาดโขลญลัมพาง) ได้เข้ายึดเมืองสุโขทัยได้ พ่อขุนผาเมือง (ลูกพ่อขุนศรีนาวนำถม) ซึ่งตอนนั้นได้ครองเมืองรัต (ราชบุรี) ได้

ร่วมมือกับสหายคือพ่อขุนบางกลางหาวเคลื่อนทัพขึ้นมาช่วยกันตีเอาเมืองคืนได้ พ่อขุนผาเมืองจึงได้ยกเมืองสุโขทัยพร้อมถวายนามของพระองค์ให้แก่พ่อขุนบางกลางหาว เรียกชื่อว่า ศรีปดินอินทราทิตย์ (กรมศิลปากร, 2527)

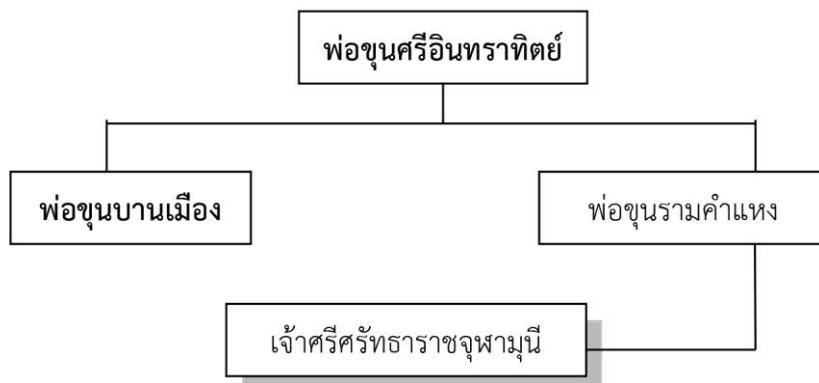
เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์สิ้นพระชนม์ ผู้ที่ปกครองสุโขทัยต่อมา คือพ่อขุนบานเมือง ในขณะนั้น พ่อขุนรามคำแหงยังครองอยู่ที่เมืองสองแคว (พิษณุโลก)

พระมหาเถรศรีศรีทธาได้ถือกำเนิดขึ้นที่เมืองสองแคว (พิษณุโลก) นี้เอง ท่านเป็นลูกชายของพ่อขุนรามคำแหง มีศักดิ์เป็นหลานของพ่อขุนผาเมือง มีพ่อขุนศรีนาวนำถมเป็นปู่ ส่วนพระมารดาไม่ปรากฏชื่อ ความตอนหนึ่งในศิลาจารึกวัดศรีชุมพรรณนาชาติภูมิของท่านว่า “พระมหาเถรศรีศรีทธาราชจุฬามณี เกิดในนครสระหลวงสองแคว ปู่ชื่อพระยาศรีนาวนำถม เป็นขุน เป็นพ่อเสวยราชย์อยู่ในนครสองอัน อันหนึ่ง ชื่อนครสุโขทัย อันหนึ่ง ชื่อนครศรีเสนาไหล....” (กรมศิลปากร, 2527)

ดังนั้น ถิ่นฐานบ้านเกิดของพระมหาเถรศรีศรีทธาฯ ก็คือพื้นที่ของจังหวัดพิษณุโลก ในปัจจุบัน ในสมัยนั้น เรียกว่า เมืองสองแคว เนื่องจากมีแม่น้ำสองสายไหลผ่าน บางทีว่า เพราะเมืองนี้ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำสองสายก็มี

ต่อมา เมืองสุโขทัยก็ได้ตกทอดมาถึงพ่อขุนรามคำแหงภายหลังจากที่พ่อขุนบานเมืองสิ้นพระชนม์ลง ดังความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “พ่อขุนตายยังพู้กู ภูพว์ร่ำบำเรอแก่พู้กู ตั้งบำเรอแก่พ่อกู พู้กูตายจึงได้(ให้)เมืองแก่กู...” (กรมศิลปากร, 2527) พ่อขุนรามคำแหงจึงครองสุโขทัยแต่นั้นมา

ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าศรีศรีทธา (พระมหาเถรศรีศรีทธา) กับผู้ปกครองในสายสุโขทัย ไต่ลำดับความสัมพันธ์ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้ดังนี้

ลักษณะชุมชนเมืองสุโขทัยในอดีตนั้น ท่านองว่าในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ประชาชนดำรงชีพด้วยเกษตรกรรมพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก มีพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ดังความว่า เมืองสุโขทัยนี้ มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหง ถวายทานแก่มหาเถระสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร (กรมศิลปากร, 2527) มีพ่อขุนรามคำแหงผู้มีน้ำใจใฝ่ธรรมเป็นผู้ปกครอง ได้นิมนต์พระสงฆ์ที่ทรงความรู้มาสอนธรรมแก่เมืองชาวสุโขทัยและได้เริ่มสานสัมพันธ์กับศรีลังกาโดยส่งพระภิกษุไปศึกษาที่นั่นอีกด้วย (Kong Meng San Phor Kark See Monastery, 2016)

ในสมัยสุโขทัยนั้น พระพุทธศาสนายังคงเป็นศาสนากระแสหลักในการนับถือของประชาชน สังคมสุโขทัยให้อิสระเสรีในการดำเนินชีวิต ดังศิลาจารึกวัดศรีชุมบันทึกว่า เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ล้วนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา และว่า เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี...ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้ำทอง ค้า (กรมศิลปากร, 2527)

ในวัยเด็ก เจ้าศรีศรัทธาเป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาด มีปัญญาดี รักในการเรียนรู้แสวงหาความรู้ไม่หยุดหย่อน ล้วนแจ่มแจ้งในสรรพศาสตร์ ดังศิลาจารึกวัดศรีชุมว่า มักเรียนคุณพิเศษ รู้คุณหลายประการ และดังความว่า “เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี มักเรียนคุณพิเศษ อันหนึ่งรู้คุณช้าง อันหนึ่งรู้คุณม้า อันหนึ่งรู้คุณสีหะ... อันหนึ่งรู้คุณ คือธนูศิลป์ ปืนยิงเข้าไปก็ถูก (แม่น) รู้คุณหลายประการ” (กรมศิลปากร, 2527)

เมื่อวัยหนุ่ม เจ้าศรีศรัทธาได้ศึกษาศิลปวิทยาชั้นสูงหลายแขนง มีวิชาเรียกและควบคุมราชสีห์ ศิลปะการใช้ช้างและม้า และในทุก ๆ วันพระ พ่อขุนรามคำแหงจะขี่ช้างไปวัดเพื่อรักษาศีลและฟังธรรมจากพระเถระชั้นครูเป็นประจำ ซึ่งเจ้าศรีศรัทธาได้รับรู้และเห็นพ่อขุนรามคำแหงประพฤติธรรมเป็นนิจ ดังความในศิลาจารึกว่า “ครั้นวันเดือนดับเดือนเต็ม ท่านแต่งช้างเผือก...พ่อขุนรามคำแหงขึ้นขี่ไปนบพระ(เถิง)อรัญญิกแล้วเข้ามา” (กรมศิลปากร, 2527)

กล่าวได้ว่า ท่านเจริญเติบโตอยู่ในสภาพแวดล้อมของพระพุทธศาสนา ทำให้ได้ซึมซับคุณความดีมากมาย ชีวิตในช่วงปฐมวัยของเจ้าศรีศรัทธา จึงใกล้ชิดและผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาโดยตลอด

มูลเหตุการณืออกบวช

บ้านเมืองในสมัยสุโขทัยในช่วงวัยหนุ่มของเจ้าศรีศรัทธา (พระมหาเถระศรีศรัทธา) ยังมีความไม่สงบด้วยข้าศึกที่คอยรุกราน หนึ่งในผู้ที่ทำหน้าที่รบเคียงบ่าเคียงไหล่กับพ่อขุนรามคำแหงในตอนนั้น ก็คือเจ้าศรีศรัทธา ปรากฏในศิลาจารึกว่า ท่านได้สู้รบกับขุนต่าง ๆ และสามารถเอาชนะขุนเหล่านั้นได้อย่างง่ายดาย ดังความว่า

“เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี ดูเหมือนราชสีห์ตัวมีกำลัง ได้ต่อหัวช้าง (ชนช้าง) กับ ชุนจิ่ง ชุนจิ่งชี้ช้างพลายสารสูงใหญ่กำลังตกมัน ชีมาด้วยความเร็วหนักหนา ได้ทำท่าย่อชุน รามคำแหง(ซึ่งท่าน)จักแลกลหมอนแพร...เจ้าศรีศรัทธา เจ็บใจต่างพ่อดนหนักหนา เสมอดังเอา ค้อนตีหางนาคราช...” (กรมศิลปากร, 2527)

สงครามในครั้งนี้ ได้อ้างถึงชุนผู้หนึ่งชื่อว่า “ชุนจิ่ง” (ชุนผู้เรืองวิชาฝีมือคมแก่กล้า เชี่ยวชาญในเชิงรบ) ได้ชี้ช้างพลายใหญ่กำลังตกมัน มาพร้อมไพร่พลจำนวนมาก เข้ามาทำรบ กับพ่ชุนรามคำแหง พ่ชุนรามคำแหงไม่คิดจะรบด้วย จึงใช้การทูตเจรจาแลกลหมอน (เจรจาขอเป็นมิตรกัน) แต่ชุนจิ่งไม่ยอมเลิกรา จะรบให้ได้ จึงแก่งยั่วโทสะของพ่ชุน รามคำแหง ด้วยการชี้ว่าจาหยาบคายดูหมิ่นดูแคลนสารพัดประการ เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี ผู้เป็นลูก ซึ่งยืนข้างอยู่ข้าง ๆ พ่ชุน ทนเห็นพ่ของตนถูกรังแกไม่ได้ รู้สึกเจ็บใจแทนพ่หนัก หนา จารึกวัดศรีชุมกล่าวถึงตอนนั้นว่า “เจ้าศรีศรัทธา เจ็บใจต่างพ่อดนหนักหนา เสมอดังเอา ค้อนตีหางนาคราช” ทันใดนั้น เจ้าศรีศรัทธาฯ ก็ได้ไล่ช้างพังซึ่งเป็นช้างตัวเมียออกไปต่อสู้กับ ชุนจิ่งอย่างห้าวหาญ

ชุนจิ่งพยายามสู้สุดฤทธิ์ด้วยวิชาสารพัดอย่างที่ตนมี แต่ไม่อาจสู้เจ้าศรีศรัทธา จึง ได้แต่ถอยถอยหนีไป เจ้าศรีศรัทธาฯยังคงไล่ช้างไล่ตี ดังศิลาจารึกว่า “ไล่ตามตีบ่หย่าค่าน บ่ ทาน เมื่อตามตีความช้างวิ่งหนีตกป่าแหม...” (กรมศิลปากร, 2527) จากนั้น พอเห็นว่าชุนจิ่ง ยอมแพ้แล้ว ท่านก็ไม่เขินฆ่า แต่กลับเปิดทางให้หนีต่อไป ชุนทัพทั้งหลายต่างชื่นชม เพราะได้ เห็นสิ่งอัศจรรย์ที่ไม่เคยพบมาก่อนว่าช้างพังตัวเมียสามารถชนะช้างพลายตัวผู้ได้ จึงยกย่องเจ้า ศรีศรัทธาฯ ว่าเป็นผู้ทำเรื่องน่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง

เหตุการณ์สู้รบต่าง ๆ ทำให้เห็นถึงบุคลิกภาพในด้านความตรงไปตรงมาและการให้อภัยของเจ้าศรีศรัทธาอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะเรื่องความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ความมุ่งมั่นในการทำบางสิ่งบางประการให้สำเร็จ นอกจากนี้แล้ว จะเห็นว่าประสบการณ์เชิงรบของท่านไม่ค่อย ใปกว่าผู้ใด ด้วยปรีชาของเจ้าศรีศรัทธา จึงมีความเป็นไปได้ว่าผู้ปกครองสุโขทัยภายหน้านั้น อาจเป็นท่าน

เมื่อเจ้าศรีศรัทธา มีอายุได้ 29 อย่างเข้า 30 ปี “มาถึงยี่สิบเก้าเข้าสามสิบห้า” ก็ได้ ผนวชกับมรสมชีวิตหลายประการ บ้างก็ว่าเป็นเรื่องการเมือง บ้างก็ว่าท่านสูญเสียคนที่รัก ทำให้เจ้าศรีศรัทธามองเห็นความไม่เที่ยงแท้ของโลกและชีวิต ดังความตอนหนึ่งในศิลาจารึกว่า “เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี บัดเดียว บุญเข้า บาปเข้า บัดหัว บัดใจ (ร้องไห้) บัดได้ บัดเสีย บัดได้สุข บัดได้ทุกข์เวียนสลับกลับไปมา เชิญในสงสารนี้หนักหนา ” (กรมศิลปากร, 2527) ต่อมา ท่านจึงได้นึกถึงคุณของพระพุทธศาสนา ใคร่ปรารถนาจะออกบวช ดังศิลาจารึกว่า “เห็นสงสารภพนี้ อนินยอนาถบ่เที่ยงแท้ จึงคำนึงโพธิสมภาร” (กรมศิลปากร, 2527)

ชีวิตในช่วงนี้ของเจ้าศรีศรัทธา ดูเหมือนว่าได้พานพบกับเหตุการณ์ที่ผกผันในชีวิตหลายประการ และดูเหมือนท่านจะมองเห็นว่าสรรพสิ่งนั้นล้วนประกอบด้วยทุกข์ แม้แต่ทรัพย์สินสมบัติที่เคยมี ชัยชนะที่เคยได้ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ล้วนไม่เที่ยงสักอย่างเดียว เป็นไปเพื่อทุกข์ทั้งนั้น มนุษย์ล้วนแสวงหาสิ่งดังกล่าวที่เป็นไปเพื่อทุกข์ แล้วพวกเขาจะประสบกับสุขอันแท้จริงได้อย่างไร แม้แต่ตัวท่านเองก็ตาม

ความตอนหนึ่งของศิลาจารึกบ่งชี้ตอนเมื่อท่านมีอายุ 31 ปีว่า มาเถิงสามสิบเอ็ดปี (เจ้าศรีศรัทธา) มีศรัทธาหนักหนา ผู้ใดปรารถนาเอาหัวตน โอยทาน(ให้)เมื่อนั้น (กรมศิลปากร, 2527)

มาถึงตอนนี้ท่านตัดสินใจอย่างแน่วแน่ เพราะเห็นโทษภัยในการใช้ชีวิตทางโลก จึงให้นำเครื่องศาสตราวุธ เช่น หอก ดาบ ธนู แหวน ออกมาทำลายจนหมดสิ้น และให้นำสมบัติเครื่องประดับแพรพรรณ เพชร นิล จินดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ อันล้ำค่าสารพัดอย่างออกมาบริจาคเป็นทาน บ่งบอกว่าจะไม่หวนกลับสู่เพศคฤหัสถ์อีก แม้ใครต้องการศิระะของตน เจ้าศรีศรัทธาก็พร้อมยอมตัดให้ได้ในตอนนั้น ด้วยตั้งความปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต หลังจากนั้น ได้ออกบวชเป็นพระภิกษุ ตั้งความในใจาริกวัดศรีชุมว่า “ปรารถนาเป็นพระพุทธมหายาโคตม จึงภินะกรรมออกจากภัตถันภูมิ สพายบาตร ...” (กรมศิลปากร, 2527)

เมื่อกล่าวถึงเหตุผลที่เจ้าศรีศรัทธาออกบวชนั้น สามารถสรุปมูลเหตุโดยกว้างๆ ดังนี้ คือ (1) ท่านออกบวชด้วยเหตุผลที่มีความเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในสุโขทัย (2) ออกบวชเพราะเห็นความเปลี่ยนแปลงในชีวิตซึ่งอาจเกิดจากการสูญเสียคนที่รัก (3) ออกบวชเพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ ฉะนั้น การออกบวชของท่านจึงประกอบด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ

แนวการปฏิบัติกรรมฐาน

เมื่อเจ้าศรีศรัทธาออกบวชเป็นพระภิกษุ ท่านมีจริยาวัตรเยี่ยงพระเถระสายอริยญวาสี มีวัตรปฏิบัติเคร่งครัดเยี่ยงพระมหาเถระในสิงหลทวีป (ลังกา) และมีปฏิปทาที่น่าเลื่อมใสศรัทธาหลายประการ ศิลาจารึกได้บันทึกคุณลักษณะของท่านไว้ว่า “มีหลานพ่อขุนผาเมืองผู้หนึ่ง คือสมเด็จพะมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีลังกาที่ปมมหาสวามี... มักกระทำบุญ กระทำธรรม (ปฏิบัติธรรม) มักโอยทานทุกเมื่อ ปัดคิดแค้น จักให้แก่ท่าน แต่งสะอาดงามหนักหนา จึงโอย(ให้)ทานบิณฑบาต โอยทานบ่ขาดสักวัน โอย(ทาน)สิบห้าคาบแล... มักฉันทุกอันดังนั้นแล” (กรมศิลปากร, 2527) และความตอนหนึ่งในศิลาจารึกอีกตอนที่พรรณนาถึงคุณสมบัติของท่านว่า “พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี... ปมิเคียดตอบ ขสานติไมตรี (ประสานไมตรี) รู้ปราณี

เอ็นดูสัตว์ทั้งหลาย โปรดสรวาย(รักษา)บให้ล้มบให้ตาย รู้บุญรู้คุณท่าน สงบเสงี่ยมมารยาทอาจ
สังวรตน สั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ละอายรู้กลัวบาปกลัวผิดต่อผู้เฒ่าผู้แก่” (กรมศิลปากร, 2527)

หากประมวลคุณลักษณะตามที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 2 (กรมศิลปากร, 2527)
ตามที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ สามารถสรุปคุณสมบัติของพระมหาเถรศรีศรัทธาได้ดังนี้

1. เป็นผู้ที่มีปัญญาหลักแหลม
2. ใฝ่บุญใฝ่ธรรม ชอบให้ทานทุกวัน
3. นุ่งห่มสะอาดงามหนักหนา
4. ออกบิณฑบาตไม่ขาดสักวัน
5. ฉันทาอาหารที่ได้จากการบิณฑบาต
6. ส่วนเหลือจากที่ฉันก็นำไปแจกจ่ายแก่ผู้อื่น (โอยทานบิณฑบาต)
7. เมตตาและเอ็นดูสรรพสัตว์
8. รู้บุญรู้คุณผู้อื่น
9. ชอบเดินธุดงค์แสวงหาปัญญาอันพิเศษ
10. รู้ทุกภาษา

เมื่อกาลออกพรรษา เป็นช่วงเวลาที่พระภิกษุสามารถจาริกไปปฏิบัติธรรมตามที่
ต่างๆ ได้ พระมหาเถรศรีศรัทธา ได้จำศีลภาวนาอยู่ตามป่าเขา บางครั้งก็ฉันเพียงใบไม้และ
ผลไม้แทนข้าว ปฏิบัติเคร่งครัด บำเพ็ญเพียรอย่างหนัก ไม่หยุดไม่พักทั้งเวลากลางวันและ
กลางคืน ดังจารึกวัดศรีชุมว่า “มักกระทำเพียรพยายาม กลางวันบิณฑบาต กลางคืนบิณฑบาต เทียร
(เพียร)ปรารภนาโพธิสมภาร ” (กรมศิลปากร, 2527) มีวัตรปฏิบัติที่ท่านประพฤติเช่นพระสงฆ์
ที่อยู่ในสังฆทวิปทุกประการ ดังความในศิลาจารึกตอนหนึ่งว่า พระมหาเถรศรีศรัทธา มักจำ
ศีลภาวนาอยู่กลางป่ากลางดง ฉันใบพองลูกหมากรากไม้ มีวัตรปฏิบัติเยี่ยง(พระใน)สังฆทวิป
ทุกประการ มักเพียรแสวงหาปัญญาอันพิเศษ รู้ทุกภาษา (กรมศิลปากร, 2527)

จึงกล่าวได้ว่า พระมหาเถรศรีศรัทธามีคุณลักษณะพิเศษ คือเป็นผู้ที่อยู่ด้วยเมตตา
กรรมฐาน นิยมการให้ทาน ชอบการปฏิบัติธรรม สมถะเรียบง่าย มีระเบียบวินัย สร้างสรรค์
สาธารณประโยชน์ และปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมฐานในคัมภีร์พุทธศาสนากับแนวปฏิบัติกรรมฐานของ พระมหาเถรศรีศรัทธา

บุคลิกภาพในด้านการปฏิบัติธรรมของพระมหาเถรศรีศรัทธาตามที่ปรากฏในศิลา
จารึกพบว่า มีหลายลักษณะ ที่ประมวลได้จะเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความเมตตาช่วยเหลือเพื่อน
มนุษย์และสัตว์ รวมทั้งฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ทิ้งร้างในที่ต่างๆ และยังปรารถนาที่จะเป็น

พระพุทธเจ้าในอนาคตอีกด้วย อาจจำแนกคุณลักษณะในการปฏิบัติกรรมฐานของท่านได้ ๓ ส่วน คือ เมตตากรรมฐาน สมถะวิปัสสนา และการบำเพ็ญโพธิสัตว์บารมี

1. เมตตากรรมฐาน กรรมฐานประเภทนี้ ปรากฏในจริยาวัตรของพระมหาเถรศรีศรัทธา ดังที่ท่านโอยทาน(บริจาคทาน)ทุกวัน และมีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย ให้มีการไถ่และปล่อยชีวิตสัตว์จำนวนมาก จัดว่าเป็นคุณลักษณะของเมตตาซึ่งเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติกรรมฐานในทางพระพุทธศาสนา โดยจัดอยู่ในสัพพัตถกรรมฐาน

2. สมถะวิปัสสนา การปฏิบัติกรรมฐานตามแนวพระมหาเถรศรีศรัทธาพิจารณาได้จากลักษณะของพระสายอรัญญวาสี พระอรัญญวาสี คือพระที่อยู่ว่าเป็นวัตร และวัดที่พักนั้น มักตั้งอยู่ในป่าห่างไกลจากชาวบ้าน มุ่งเน้นการศึกษาสมาธิและวิปัสสนา บำเพ็ญเพียรทางจิตเป็นหลัก จะพบบทบาทของพระมหาเถรศรีศรัทธาว่าท่านภาวนาอยู่ตามป่าเขา ฉันไปไม่เป็นอาหาร มีวัตรปฏิบัติเช่นพระสิงหล(ลิงกา) ดังคำในศิลาจารึกว่า “กลางคำบ่ยืน กลางคั่นบ่อยู่” นั้นชี้ให้เห็นว่าท่านเป็นพระนักปฏิบัติ เป็นพระนักภาวนา เป็นพระป่าสายอรัญญวาสี หรือเรียกว่า สายวิปัสสนาธุระ ซึ่งมุ่งการปฏิบัติกรรมฐานทั้งสมถะและวิปัสสนาตนเอง

3. การบำเพ็ญโพธิสัตว์บารมี การเป็นพระโพธิสัตว์นั้นต้องบำเพ็ญบารมี 10 ทศ มีทานเป็นต้น รวมทั้งช่วยเหลือสรรพสัตว์ในรูปแบบต่างๆ และต้องปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าด้วย เห็นได้ว่า เมื่อพระมหาเถรศรีศรัทธาเดินทางไปในถิ่นใด เมื่อเห็นวัดวา ศาสนาอยู่ในสภาพที่ไม่เรียบร้อย ก็มักจะเทศนาสั่งสอนประชาชนได้รู้ถึงคุณค่าของศาสนสถาน และได้ชักชวนผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์และก่อสร้างไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะช่วงหลังออกพรรษา ท่านอุทิศไปตามป่าตามเขา ในบางที่หากมีพระธาตุ เจดีย์ หรือพระพุทธรูปที่ชำรุดทรุดโทรม ท่านก็จะเที่ยวซ่อมแซมให้คืนสภาพดีดังเดิม บางแห่งกลางป่าเขา ขาดปูนมาโบกทา ก่อทำเจดีย์วิหาร พระมหาเถรศรีศรัทธาได้ลงอธิษฐานขอปูน ยังไม่ทันไร ก็ได้พบปูนมาโบกทาสมาใจหมาย เมื่อสร้างวิหารเป็นต้นเสร็จแล้ว แต่ยังขาดพระพุทธรูป ท่านจึงให้คนไปเสาะเอาพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ และในสถานที่เช่นนั้น มีเพียงพระพุทธรูปที่ชำรุดเสียหาย จึงหามาได้เพียงบางชิ้นบางส่วนเท่านั้น ดังศิลาจารึกว่า “๐ ลางแห่งได้แข่งได้ชา ลางแห่งได้มือได้ตีน ย่อมพระหินอันใหญ่ ชักมาด้วยล้อด้วยเกวียน เข็นเข้าไปในมหาวิหาร เอามาต่อติดประกิดด้วยปูน มีรูปโฉมพรรณอันงามพิจิตรดังอินทนิรมิต...” (กรมศิลปากร, 2527) ท่านให้อามาต่อกันจนเป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ได้ประดิษฐานไว้ที่มหาวิหารนั้น

ผลงานของท่านที่ตกทอดถึงปัจจุบัน ส่วนหนึ่งก็คือ “พระอถารส” ในจารึกบอกว่า พระมหาเถรศรีศรัทธา เป็นผู้สร้าง หลังจากที่ได้ประดิษฐานพระธาตุและพระปฏิมาอันท่านกระทำแล้วด้วยเงิน ทอง เขียว งา แล้วจึงกระทำพระอถารสขึ้น และท่านได้อธิษฐานว่า “ขอ

บุญนี้จึงเป็นปัจจัยให้เราได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เพื่อพาสรรพสัตว์ข้ามพ้นจากสังสารวัฏด้วยเถิด” (ปุณณกมเมณ พุทโธ โหมิ อนาคเต สงสารโมจนตถาย สัพเพสส เต) (กรมศิลปากร, 2527) เหล่านี้ถือเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสัตว์โลกซึ่งเป็นแนวทางของพระโพธิสัตว์ตามคติทางพุทธศาสนา

ดังนั้น ธรรมเนียมตามแนวของพระมหาศรีศรัทธา เห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับธรรมเนียมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยพระมหาเถรศรีศรัทธานั้นปฏิบัติธรรมเนียมตามแนวพระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งท่านได้เดินทางไปศึกษาโดยตรงที่ลังกา โดยมีธรรมเนียมที่เด่นชัดตามจริยาวัตรของท่านคือ เมตตากรรมฐาน สมณะวิปัสสนา แต่การปฏิบัติธรรมเนียมของท่านนั้นไม่ได้เป็นไปเพื่อจะเป็นพระอรหันตสาวก หากแต่มุ่งปฏิบัติธรรมเนียมและบำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต สามารถเขียนตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

พระไตรปิฎกและวิสุทธิมรรค	เป้าหมาย	พระมหาเถรศรีศรัทธา	เป้าหมาย
สัพพัตถกรรมฐาน	อรหันตสาวก	เมตตากรรมฐาน	พระพุทธเจ้า
สมณะวิปัสสนา		สมณะวิปัสสนา	
		โพธิสัตว์บารมี	

จึงสรุปได้ว่า พระมหาเถรศรีศรัทธาเป็นทั้งพระคามวาสีและอรัญญวาสี ที่มุ่งสงเคราะห์ประชาชนและปฏิบัติธรรมควบคู่กัน ขณะเดียวกันท่านก็เที่ยวสั่งสมบารมีเรื่อยไปเพื่อเป็นปัจจัยแห่งการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต อาจเรียกการปฏิบัติธรรมเนียมในสายนี้ว่า “กรรมฐานสายพระโพธิสัตว์” ก็ได้ เพราะสายนี้มุ่งบำเพ็ญบารมี ฌาน และวิปัสสนา ไปพร้อมๆ กัน

สรุป

บทความนี้ได้นำเสนอแนวทางการปฏิบัติธรรมเนียมของพระมหาเถรศรีศรัทธาผู้มีชีวิตอยู่เมื่อ 700 กว่าปีที่แล้วเมื่อครั้งสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีของไทย พระมหาเถรศรีศรัทธาได้ปฏิบัติตนตามแนวปฏิบัติแบบลังกาวงศ์ ซึ่งได้นำเข้ามาจากลังกาทวีป (ประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน) แนวการปฏิบัตินี้มีปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งเป็นคัมภีร์ของการปฏิบัติธรรมเนียมที่สืบสานในลังกา ในคัมภีร์ดังกล่าวปรากฏการปฏิบัติแบบสมณะและวิปัสสนา ลักษณะการปฏิบัติธรรมเนียมของพระมหาเถรศรีศรัทธานั้นไม่ได้มุ่งไปที่ความเป็นอรหันตสาวก หากมุ่งที่ความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตด้วย ฉะนั้นท่านจึงบำเพ็ญบารมีต่างๆ ไปพร้อมกัน

เช่น ปลุกตันโพธิ์ ซ่อมแซมเจดีย์ พระพุทธรูป ช่วยเหลือชาวบ้าน เพื่อส่งเสริมตามแนวของพระโพธิ์สัตว์ ซึ่งเชื่อได้ว่าเป็นแนวคิดและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทและมหายานที่ผสมผสานกันในช่วงสมัยสุโขทัยด้วย

การศึกษาในเรื่องแนวการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรัทธาทำให้เห็นร่องรอยการปฏิบัติกรรมฐานเมื่อครั้งอดีตสมัยสุโขทัยที่ไทยรับเข้ามาจากศรีลังกา และเห็นแนวทางการบำเพ็ญบารมีในฐานะพระภิกษุโพธิสัตว์เพื่อที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

มหาวิทยาลัยศิลปากรราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2532). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2534). *สมณุตปาสาทิกา (ปฐม ภาค)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2532). *อภิสาลินี (ปฐม ภาค)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.

พระพุทธรักษาจารย์. (2539). *วิสุทธิมคคปกรณ์ (ปฐม ภาค)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักค้นคว้าทางวิญญาน.

พระพุทธรักษาจารย์. (2549). *อภิธัมมวาทาร*. พระคันธสาราภิวงศ์ แปลและอธิบาย. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2538). *อภิธัมมตถสัททปาฐะ สห อภิธัมมตถวิภาวินีนาม อภิธัมมตถสัททฎีกา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2527). *จารึกสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปี ลายสือไทย พุทธศักราช 2526).

กรมศิลปากร. (2539). *เรือพระราชพิธี*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์.

ปรีดี พิศณุวิโรจน์. (2561). *สยามศึกษาในสายตาฝรั่ง*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธรูปของธรรมสภา.

ภัทรพร สิริกาญจน. (2557). *พระพุทธศาสนาในประเทศไทย: เอกภาพบนความหลากหลาย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ลาธุแบร์. ซิมอน เดอ. (๒๕๔๘). *จดหมายเหตุลาธุแบร์ ราชอาณาจักรสยาม*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

ระวี ภาวิไล. (2548). *อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวายจำกัด.

Kong Meng San Phor Kark See Monastery. (2016). *Buddhism for Beginners*. Singapore.

Nyanatiloka. (2007). *Buddhist Dictionary: a manual of Buddhist Terms and Doctrines*. Bangkok: O.S.Printing House.

Walpola Sri Rahula. (2009). *What the Buddha taught*. How Tri Foundation, Thailand.

